

सूक्ति-संकलन

एम्.ए – IV सेमेस्टर

डॉ उमा शर्मा

अध्यक्ष, संस्कृत विभाग

एन.ए.एस (पी.जी.) कॉलेज, मेरठ

महाकावि वाल्मीकि विरचित रघुवंश महाकाव्य
से उद्धृत अधोलिखित सूक्तियों की
सप्रसंग व्याख्या कीजिए -

- 1- प्रसादचिह्नानि पुरः फलानि
2. न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्च्छति
मारुतस्य
3. शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्प रक्ष्यं न तद्यशः
शस्त्रभृतां क्षिणोति ।
4. पदं हि सर्वत्र गुणैर्निधीयते ।
5. श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत
6. श्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसृतिः
7. आदानं हि विसर्गापि मतां क्वारिमुचामिव
8. मिच्छन् रुचिर्हि हि लोकः
9. तेजसां हि न वपः समीक्ष्यते
10. गतिरवयसमिदवाकूणमिदं हि कुलव्रतम्

'किराताजुनीयम्' महाकाव्य से उद्धृत सूक्तियों

11. असाधुभोगा हि जघान्तराधाः प्रमाथिनीनां विपदां पदानि (3.4)
12. महसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्
वृणुते हि विमृशपञ्चारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः (2.3)
13. मात्सर्गशगोपहतात्मनां हि स्वलन्ति साधुष्वपि मानसगि (3.53)
14. प्रवर्षतन्वा हि रणे जयक्रियः 3.17
15. नापहीनादपरज्यते जनः (2.49)
16. ज्वलितं न दिशपरेतसं चयमास्फन्दति भस्मनां जनः (2.29)

17. शरदभ्रचलाश्चलेन्द्रियैरनुक्ष्णं हि बहुच्छलाः श्लिथः (2.39)
 18. न शम्भमाशार्चयिष्यते गुणान् (4.23)
 19. भवन्ति भवेषु हि पक्षपाताः (3.12)
 20. गुणभृद्भ्या वचने विपश्चितः (2.5)
 21. अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि हृष्यते गुणः (2.4)
 22. न महानपि भूतिमिच्छता फलसम्पत्पुत्राः परिसमः (2.8)
 23. अचिरेण परस्य भूषणीः - तत्प्रातेव्कारमन्वधा । (2.9)
 24. कानुपालभरां - - - जननिर्वादिभयादिवश्रियः (2.10)
 25. क्षयपुक्त्वमपि - प्रजा नृपम् (2.11)
 26. विनिपातनिवर्तनक्षमं मतमालम्ब्यतमात्मपौरुषम् (2.13)
 27. निवसन्ति पराक्रमाश्रयाः न विषादेन समं समुद्भयः (2.15)
 28. न महानिच्छति भूतिमन्यतः (2.18)
 29. अभिमानधनस्य - - - फलसानुषङ्गिकम् (2.19)
 30. विमपेक्ष्य - - - - - नान्यसमुन्नतिं यथा (2.21)
 31. अभिवर्षति - - - इवाधितिष्ठति (2.31)
 32. प्रशमाभराणं पराक्रमः न नयापादिनसिद्धिभूषणः (2.32)
 33. सुकृत - - - इवार्थदर्शनम् (2.33)
 34. विधिहेतुशैलशगरां... समः समुन्नते (2.34)
 35. अपिभिर्य निशाकृतं तमः युष्मा नौरुमतात्पुदीयेते (2.36)
 36. चलेन्द्रियैरनुक्ष्णं हि बहुच्छलाः श्लिथः (2.39)
 37. न तितिक्षासममस्ति साधनम् (2.43)
- इसके अतिरिक्त - 2. 46, 48, 50, 51, 52, 53,